

Hoe rijk zijn de armen?*

Het vermogen van huishoudens beneden de armoedegrens

Karel Van den Bosch

december 1998

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID
UFSIA - UNIVERSITEIT ANTWERPEN

<http://www.ufsia.ac.be/csb>

D/1998/6104/03

Inhoud

Inleiding	1
1. Het vermogen van arme en bestaansonzekere huishoudens in België.....	2
2. De invloed van het vermogen op de gemeten armoede	6
3. Armoede en eigenwoningbezit	9
4. Armoedegrenzen aangepast voor woonkosten: empirische resultaten.....	11
5. Samenvatting en besluit	16
Bijlage 1: Schatting van minimale woonkosten en berekening van aangepaste armoedelijnen.....	18
Bibliografie.....	20

* Dit bericht is een vertaalde en bewerkte versie van een artikel dat eerder verscheen in the Review of Income and Wealth (Van den Bosch, K. (1998), 'Poverty and Assets in Belgium', *The Review of Income and Wealth* 44 (2): 215-228). Het onderzoek werd verricht in het kader van het IUAP-project 'De dynamiek van armoede, welzijn en gezin', gefinancierd door de DWTC.

Inleiding

In het huidige onderzoek van het Centrum voor Sociaal Beleid – zoals in het meeste empirische armoedeonderzoek – wordt de armoede of bestaansonzekerheid van een huishouden vastgesteld op basis van zijn beschikbaar inkomen, door dit te vergelijken met een armoedegrens. Nochtans is het goed mogelijk dat een huishouden met een inkomen beneden de armoedelijjn over bijvoorbeeld omvangrijke spaargelden beschikt. Men zou kunnen stellen dat zulk een huishouden niet werkelijk arm is, omdat het die spaargelden zou kunnen aanspreken om zo zijn consumptieniveau boven de armoedelijjn te tillen. Ook onroerend vermogen zou voor dit doel ingezet kunnen worden. Met andere woorden, de feitelijke levensstandaard van een huishouden kan mede worden bepaald door het roerende en onroerende vermogen van het huishouden. Bij hetzelfde inkomen (inclusief inkomsten uit vermogen) zal een gezin met veel vermogen er een hogere levensstandaard op na kunnen houden dan een gezin zonder vermogen of met veel schulden. Zeker bij een tijdelijke terugval in inkomen hoeft de levensstandaard niet of weinig te dalen als de mogelijkheid bestaat in te teren op vermogen. Er zijn dus goede argumenten om ook rekening te houden met het vermogen bij de bepaling of een huishouden al dan niet arm of bestaansonzeker is.

In dit bericht zullen de volgende drie vragen worden behandeld, gebruik makend van gegevens van het Belgisch Socio-Economisch Panel, golf 1992. Ten eerste, hoeveel van de huishoudens met een inkomen beneden de armoedegrens beschikken over financieel en/of niet-financieel vermogen, en wat is de waarde van dit bezit? Deze vraag is het onderwerp van de volgende paragraaf. Ten tweede, hoe kan men het inkomen van een huishouden en zijn vermogen combineren tot één maat van economische middelen? Ten derde, hoe verandert de omvang en de spreiding van armoede en bestaansonzekerheid in de Belgische bevolking bij de toepassing van zulk een meeromvattende maat van economische middelen? Twee methoden om inkomen en vermogen te combineren komen aan de orde in paragraaf 3. In het vierde deel pleit ik voor een alternatieve methode om rekening te houden met woningbezit bij de meting van armoede en bestaansonzekerheid. De resultaten van een toepassing van deze methode worden voorgesteld in het vijfde deel. Conclusies worden getrokken in deel zes.

Het onderzoek waarover gerapporteerd wordt in dit bericht steunt op eerdere studies die vooral in de Verenigde Staten werden verricht. Met name Ruggles en Williams (1990), Wolff (1990) en Rendall en Speare (1993) hebben interessante gegevens aan het licht gebracht voor de Verenigde Staten. De resultaten van dit onderzoek kunnen globaal als volgt worden samengevat. Van de niet-bejaarde armen hebben slechts weinigen financieel vermogen van enige omvang, maar een behoorlijk aantal is wel eigenaar van het eigen huis. Onder de bejaarde armen is het bezit van zowel financieel als niet-financieel vermogen meer verspreid. Een kleine minderheid van inkomensarmen heeft omvangrijke bezittingen in de vorm van een eigen zaak of van onroerend goed. Simulaties waarbij het vermogen ingezet wordt om het inkomen aan te vullen tonen aan dat dit weinig effect heeft op de Of!IVang van de armoede onder de niet-bejaarde bevolking, terwijl de armoede onder bejaarden vrij sterk wordt gereduceerd.

Specifieke onderzoeken naar vermogen en armoede voor Europese landen, zijn er nauwelijks, voor zover mij bekend. Resultaten gerapporteerd door Banks, e.a. (1994) lijken er op te wijzen dat de situatie in het Verenigd Koninkrijk niet wezenlijk verschilt van die in de Verenigde Staten: in de laagste inkomensgroep bezitten enkel personen ouder dan 45 jaar enig vermogen,

en veruit het belangrijkste bezit is de eigen woning. Bos (1998: 42-43) presenteert interessante gegevens voor Nederland. Het blijkt dat bij een kwart van de huishoudens met een laag inkomen de schulden groter zijn dan de bezittingen. Dit komt mede doordat veel van deze huishoudens een schuld wegens consumptief krediet hebben. Van de andere kant heeft ook een kwart van de huishoudens met een laag inkomen een vermogen van 12.000 gulden of meer. Van de zelfstandigen met een laag inkomen (7% van de totale groep) heeft zelfs de helft een vermogen van meer dan 65.000 gulden. Opmerkelijk is het lage eigenwoningbezit onder huishoudens met een laag inkomen in Nederland vergeleken met de Verenigde Staten (en ook vergeleken met België, zoals we zullen zien): slechts 8% van deze groep heeft een eigen woning, tegen 54% onder de rest van de bevolking. De eigenwoningbezitters onder de lage inkomens betreffen voor een groot deel zelfstandigen met een (incidenteel) verlies¹.

1. Het vermogen van arme en bestaansonzekere huishoudens in België

In dit deel stel ik de resultaten voor m.b.t. vermogensbezit onder de inkomensarmen in België in 1992. De gegevens zijn afkomstig van het Belgisch Socio-Economische Panel, golf 1992, waarbij een steekproef van 3.821 huishoudens werd ondervraagd (cf. Cantillon, e.a., 1993). De vragenlijst van 1992 bevatte onder meer een reeks tamelijk gedetailleerde vragen over het financiële en ander vermogen. De non-respons op deze vragen was tamelijk laag: 4% voor de waarde van de eigen woning, 18% voor de totale waarde van ander onroerend goed, 6% voor de totale waarde aan financiële bezittingen (Meulemans, 1993). In de mate van het mogelijke zijn ontbrekende gegevens aangevuld, waarbij verschillende methodes werden gevolgd² (cf. Meulemans en Marannes, 1993). Validering van deze vermogensgegevens d.m.v. een vergelijking met externe cijfers is vrij moeilijk, gezien het beperkte aantal andere bronnen. Een vergelijking van het *inkomen* uit vermogen, zoals gemeten bij de SEP-golf van 1988, met cijfers uit de Nationale Rekeningen, heeft aangetoond dat de totale massa van het inkomen uit onroerend vermogen ongeveer overeenkwam, maar dat het geaggregeerde inkomen uit liquide vermogens volgens de SEP-gegevens slechts 19% uitmaakte van het overeenkomstige bedrag in de Nationale Rekeningen (Meulemans en Marannes, 1993: 372). Deze discrepantie is waarschijnlijk grotendeels te wijten aan verschillen in de populatie (in de Nationale Rekeningen omvat deze post ook het inkomen van non-profit organisaties) en aan de definitie van vermogensinkomen.

Twee armoedegrenzen worden gehanteerd om de inkomensarmen te identificeren. De eerste is een relatieve armoedegrens die de EG-norm wordt genoemd, en die wordt gedefinieerd als 50% van het gemiddelde equivalent inkomen, waarbij men de OESO-equivalentieschaal (1982) hanteert³. De tweede is de subjectieve CSB-norm; voor verdere details zie Van Dam en Van den Bosch (1997). Voor de meeste huishoudens is de CSB-grens veel hoger dan de EG-norm, hoewel het verschil kleiner is, of zelfs omslaat, voor grote huishoudens, als gevolg van de vlakke equivalentieschaal in de CSB-grens. Toepassing van deze twee grenzen laat ons toe om

---

¹ De gegevens over het eigenwoningbezit onder huishoudens met een laag inkomen in Nederland zijn afkomstig uit ongepubliceerde tabellen, door het Nederlandse CBS gemaakt op basis van het inkomenspanelonderzoek 1996, en mij vriendelijk toegezonden door de heer Bos.

² Dank aan Bert Meulemans, die de bijschattingen verrichte en de gegevens i.v.m. vermogen voorbereidde die in dit deel en de volgende worden gebruikt.

³ Deze equivalentieschaal is opgebouwd uit de volgende factoren: 1,0 voor de eerste volwassene, 0,7 voor elke bijkomende volwassene, en 0,5 voor elk kind.

het vermogen van arme of bestaansonzekere huishoudens te bekijken volgens een enge en een ruime definitie van armoede of bestaansonzekerheid.

In tabel 1 worden een aantal indicatoren van het vermogen van huishoudens voorgesteld. Ongeveer de helft van alle inkomensarme huishoudens bezit een eigen woning, terwijl hetzelfde geldt voor tweederde van de niet-arme huishoudens. Onder de bejaarden is bijna 3/4 van alle huishoudens eigenaar-bewoner, en wat dit betreft is er bijna geen verschil tussen arme en niet-arme bejaarden. Het is opvallend dat het aandeel huiseigenaars onder de arme bejaarden hoger is wanneer we de strengere EG-definitie van armoede hanteren, en de gemiddelde waarde van hun huizen is ook groter. De verklaring voor dit vreemde resultaat is dat de bejaarden die zelfstandig waren tijdens hun actieve leven onevenredig sterk zijn vertegenwoordigd in de groep met een zeer laag inkomen. Bijna niemand onder de arme bejaarden moet nog een hypothecaire lening aflossen.

De niet-bejaarde armen tellen minder eigenwoningbezitters dan de bejaarde armen en ook dan de niet-bejaarde niet-armen. Nochtans is binnen deze groep het aantal woningeigenaars nog aanzienlijk, en de waarde van hun woningen is niet veel lager dan die van de niet-armen. Minder dan de helft van de niet-bejaarde arme woningeigenaars moeten betalen voor een hypothecaire lening; onder de niet-armen is dit tweederde. Eén van de redenen voor dit verschil is dat inkomensarme huishoudens relatief vaker hun huis hebben verkregen door een erfenis. Wanneer de geschatte uitstaande schuld¹ wordt afgetrokken van de brutowaarde van de woning, zodat we de nettowaarde van de woning bekomen, merken we dat het verschil tussen de gemiddelde waarde van de woningen van armen t.o. v. die van niet-armen nog kleiner wordt.

Ongeveer 10% van de armen heeft onroerend bezit naast hun eigen woning. Dit is ongeveer de helft van het overeenkomstige percentage onder niet-armen, en ongeveer dezelfde verhouding geldt voor de gemiddelde waarden van de eigendommen. Meer bejaarde armen dan niet-bejaarde armen bezitten andere eigendommen, maar in de meeste gevallen blijkt de waarde van deze eigendommen eerder laag te zijn. Het aantal bejaarde armen dat inkomen verwerft uit het verhuren van eigendom is zeer beperkt.

Ongeveer tweederde van alle inkomensarme huishoudens hebben geen of een zeer beperkt financieel vermogen (d.w.z. minder dan 50.000 BEF). 10% of minder bezit een financieel vermogen van meer dan een half miljoen BEF. Onder de bejaarde armen komen zowel huishoudens zonder financieel vermogen, als die met een aanzienlijk financieel bezit, iets meer voor dan onder niet-bejaarde armen.

Gemiddeld bedraagt het totale brutovermogen van de armen ongeveer 2 miljoen BEF, dit is zowat de helft van het gemiddelde vermogen van de niet-armen. Onder de niet-bejaarde armen is het mediaanbedrag van het totale brutovermogen vrij onbeduidend, terwijl dit veel groter is voor de bejaarde armen. Dit is vooral een gevolg van het feit dat in de eerstgenoemde groep minder dan de helft van alle huishoudens een eigen woning bezit, terwijl in de laatstgenoemde groep de meerderheid woningeigenaar is. Uit gegevens die hier niet weergegeven zijn blijkt trouwens dat

---

¹ Gegevens i.v.m. de maandelijkse hypothecaire aflossingen en het begin en de totale duurtijd van de afbetaling werden bekomen uit de enquête. Op basis daarvan werd dan de uitstaande schuld geschat, uitgaande van gelijke maandelijkse terugbetalingen gedurende de volledige periode en een jaarlijkse rentevoet van 8%. Hoewel deze werkwijze verkeerde resultaten oplevert voor huishoudens die voor een ander terugbetalingssysteem opteerden, is het waarschijnlijk toch een redelijke benadering

de verschillende vormen van vermogen geen substituten zijn, maar voor de armen eerder complementair zijn: zowat alle arme huishoudens met onroerend vermogen zijn eigenaars-bewoners (zoals blijkt uit een vergelijking van de rijen 'Percentage eigenaars-bewoners' en 'Percentage bezitters van enige eigendom' in tabel 1). Bovendien hebben arme huishoudens die geen eigen woning bezitten een relatief beperkt financieel vermogen: van deze groep bezit slechts 1% een financieel vermogen van meer dan een half miljoen BEF, in vergelijking met 7% onder arme huiseigenaars. Bijgevolg is vermogen zeer ongelijk verdeeld onder de armen.

Men kan zich afvragen of deze resultaten worden beïnvloed door de aanwezigheid van actieve zelfstandigen met een (tijdelijk) zeer laag inkomen maar een aanzienlijk vermogen. Afzonderlijke analyses hebben aangetoond dat de armen die een zelfstandig beroep uitoefenen inderdaad veel vermogender zijn dan de andere armen. Maar daar zij slechts een kleine minderheid uitmaken van de armen (ongeveer 6% van de niet-bejaarde EG-armen, alsook van de niet-bejaarde CSB-armen), zou uitsluiting van deze groep de resultaten in tabel 1 niet wezenlijk beïnvloeden.

Ongeveer één of vijf niet-bejaarde armen moet een consumptief krediet terugbetalen. Onder bejaarde armen komt dit vrijwel nooit voor. De te betalen bedragen blijken vrij groot te zijn, tenminste in sommige gevallen. Daar gegevens over de duurtijd van de leningen ontbraken, konden de maandelijks te betalen bedragen jammer genoeg niet worden omgezet in een schatting van de nog uitstaande schuld.

Tabel 1. Indicatoren van het vermogen van huishoudens, naargelang armoedestatus en leeftijd van gezinshoofd, België, 1992.

	<i>Onder EG-grens</i>			<i>Onder CSB-grens</i>			<i>Boven beide armoedegrenzen</i>		
	<i>Bejaard</i>	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Allen</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Allen</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Allen</i>
Percentage eigenaars-bewoners	38	70	47	39	59	47	67	73	68
Gemiddelde waarde eigen woning (duizenden BEF)	2.832	2.717	2.783	2.860	2.288	2.560	4.025	3.158	3.819
Mediaanwaarde eigen woning (duizenden BEF)	2.500	2.500	2.500	2.500	1.500	2.500	3.500	2.500	3.500
Percentage met hypotheek	21	4	16	18	1	11	41	2	33
Gemiddelde nettowaarde eigenwoning (duizenden BEF)	2.361	2.695	2.503	2.499	2.279	2.384	3.239	3.150	3.217
Percentage eigenaar van andere eigendom	6	14	8	7	11	9	19	21	19
Gemiddelde waarde andere eigendom (duizenden BEF)	1.260	1.192	1.227	1.251	1.077	1.161	2.506	2.348	2.468
Mediaanwaarde andere eigendom (duizenden BEF)	1.000	590	1.000	1.000	1.000	1.000	1.770	1.750	1.750
Percentage met verhuurde eigendom	1	6	3	2	5	3	9	13	10
Percentage in het bezit van enige eigendom	39	70	48	40	59	48	71	75	72
Waarde van financieel vermogen									
0 BEF	15	21	17	11	18	14	5	8	6
1 BEF - 50.000 BEF	53	41	49	53	46	50	19	25	20
50.000 BEF - 100.000 BEF	16	11	14	18	11	15	8	7	8
100.000 BEF - 250.000 BEF	10	16	12	10	13	11	16	12	15
250.000 BEF - 500.000 BEF	3	5	4	4	7	5	14	11	14
500.000 BEF - 1.000.000 BEF	3	5	3	3	5	4	12	10	12
meer dan 1.000.000 BEF	1	1	1	1	0	1	26	29	27
Gemiddelde waarde totaal bruto vermogen (duizenden BEF)	1.712	2.569	1.989	1.815	2.044	1.913	4.051	3.674	3.971
Mediaanwaarde totaal bruto vermogen (duizenden BEF)	75	1.575	211	75	1.250	211	3.500	2.575	3.238
Gemiddelde waarde totaal netto vermogen (duizenden BEF)	1.051	2.165	1.370	1.161	1.564	1.330	3.566	3.728	3.602
Percentage met consumentenkrediet	23	1	16	19	0	11	23	3	19
Gemiddelde maandelijkse aflossing consumentenkrediet (BEF)	7.100	7.100	6.400	6.400	9.000	5.700	8.900		
Gewogen percentage van totale steekproef in categorie	5,3	2,1	7,4	8,8	6,4	15,2	65,6	18,5	84,1
Niet-gewogen aantal gevallen in categorie	178	81	259	299	213	512	2.594	692	3.286

Noten:

- .EU-armoedegrens: 50% van gemiddelde equivalent inkomen; CSB-armoedegrens: een subjectieve grens, zie tekst voor meer details.
- .Bijna alle huishoudens onder de EU-armoedegrens liggen ook onder de CSB-armoedegrens, met uitzondering van 27 gevallen (0,7%).
- .Alle percentages in verhouding tot volledige groep; alle gemiddelden berekend voor diegene met bedragen groter dan 0.
- .Financieel vermogen: direct opvraagbaar deposito, spaarboekjes, kasbons, effecten, aandelen, etc.; totale waarden geschat door respondent.
- .Netto waarde eigen woning en totale netto vermogen zijn gedefinieerd als de corresponderende bruto bedragen min geschatte uitstaande hypothecaire schuld.

2. De invloed van het vermogen op de gemeten armoede

Dit deel gaat over de vraag wat het effect is op de gemeten omvang van de armoede wanneer men bij het meten van armoede rekening houdt met het vermogen van huishoudens. In navolging van Wolff (1990) en Rendall en Speare (1993) wordt, om één enkele maat van economische middelen te bekomen, het vermogen omgezet in een annuïteit, en wordt deze laatste opgeteld bij het inkomen dat niet afkomstig is uit vermogen. Men kan van mening verschillen over de vraag in hoeverre het redelijk is dat een huishouden zijn vermogen zou opmaken om aan de armoede te ontsnappen. Daarom werden drie simulaties uitgewerkt. In de eerste simulatie werd enkel het financieel vermogen omgezet in een annuïteit. In de tweede werd het financieel plus het onroerende vermogen behalve de gezinswoning, omgezet in een annuïteit. In de derde simulatie werd het gehele financieel vermogen plus het onroerend vermogen, inclusief de eigen woning (maar na aftrek van de uitstaande hypothecaire schuld) omgezet in een annuïteit. Bij deze simulaties bleven de armoededrempels ongewijzigd. Daar de EG-drempel een relatieve armoedegrens is, zou men kunnen argumenteren dat die moet worden herberekend wanneer het concept van economische middelen wordt gewijzigd. Dit is niet gebeurd omdat het de interpretatie van de resultaten zou bemoeilijken. Deze zijn hoe dan ook voorlopig en illustratief van aard.

Om een annuïteit van een gegeven vermogen te kunnen berekenen, moet men bepaalde veronderstellingen maken m.b.t. de levensverwachting van mensen en de evolutie van de rentevoet. Wat dat laatste betreft, wordt een reële rentevoet op lange termijn verondersteld van 2%. Dit is gebaseerd op Vuchelen (1991: 199), die aantoonde dat het reële gemiddelde rendement, inclusief vermogensaanwas, op het totale vermogen van Belgische huishoudens tussen 1961 en 1988 gemiddeld 2,34% bedroeg. Daar transactiekosten voor annuïteiten waarschijnlijk groot zijn, zal een reële rentevoet van 2% eerder te hoog dan te laag zijn¹.

Levensverwachtingen volgens leeftijd en geslacht werden berekend op basis van ongepubliceerde overlevingskansen voor het jaar 1992, berekend door het NIS (Nationaal Instituut voor Statistiek) en het Planbureau². Er werd enkel rekening gehouden met de leeftijd van het gezinshoofd en, desgevallend, van zijn partner. Voor koppels wordt aangenomen dat de annuïteit vermindert tot 70% van de geldende waarde na het overlijden van één van de echtgenoten.

De resultaten weergegeven in tabel 2 tonen aan dat zolang er niet geraakt wordt aan de eigen woning (d.w.z. zolang uitsluitend financieel vermogen en ander onroerend goed dan de eigen woning worden omgezet in een annuïteit), het erg weinig uitmaakt of rekening wordt gehouden met vermogen. Armoedepercentages en armoedekloven onder bejaarden worden slechts in beperkte mate gereduceerd, en onder de niet-bejaarden dalen ze helemaal niet³. Het

---

¹ Volgens Friedman en Warshawsky (1990) ligt de annuïteitvoet in de VS 2,4 procentpunten onder de rentevoeten op schatkistcertificaten.

² Deze gegevens werden ons vriendelijk ter beschikking gesteld door de Heer Henk Becquaert van het Belgisch Planbureau.

³ Het is zelfs zo dat bij gebruik van de CSB-Iijn er een lichte toename is in de gemeten armoede onder de niet-bejaarden. De verklaring voor dit contra: intuïtieve resultaat is dat voor personen wier resterende levensverwachting lang is, de nominale rentes en dividenden uit het financieel vermogen (zoals opgenomen in het inkomen) de waarde van hetzelfde vermogen omgezet in een annuïteit (die per definitie is gecorrigeerd voor inflatie) kunnen overtreffen.

aantal huishoudens van wie de armoede-status verandert is 0,6% bij de EG-norm en 1,1% bij de CSB-norm.

Tabel 2. Hypothetische armoedepercentages en armoedekloven wanneer vermogen wordt omgezet in annuïteiten.

A: Armoedepercentages

<i>Concept van Economische Middelen</i>	<i>EG-grens</i>			<i>CSB-grens</i>		
	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Allen</i>	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Allen</i>
Beschikbaar inkomen	6,7	8,5	7,2	11,1	25,5	14,9
Beschikbaar inkomen min inkomen uit vermogen	8,0	12,6	9,"	13,1	32,9	18,4
Financieel vermogen omgezet in annuïteiten	7,0	8,4	7,4	11,5	24,6	15,0
Alle fungibel vermogen behalve eigen woning omgezet in annuïteiten	6,8	7,8	7,1	11,2	23,5	14,4
Totaal vermogen omgezet in annuïteiten	5,2	3,1	4,6	8,2	11,2	9,0

B: Armoedekloven (als percentgagge van armoedekloof gebaseerd op beschikbaar inkomen)

<i>Concept van Economische Middelen</i>	<i>EG-grens</i>			<i>CSB-grens</i>		
	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Allen</i>	<i>Niet-bejaard</i>	<i>Bejaard</i>	<i>Allen</i>
Beschikbaar inkomen	100	100	100	100	100	100
Beschikbaar inkomen min inkomen uit vermogen	119	134	123	121	129	124
Financieel vermogen omgezet in annuïteiten	102	93	99	102	92	98
Alle fungibel vermogen behalve eigen woning omgezet in annuïteiten	101	84	86	100	85	95
Totaal vermogen omgezet in annuïteiten	84	34	71	80	39	64

Noten:

- EG- en CSB-grenzen blijven onveranderd gedurende de simulaties;
- Bejaarden: huishoudens waar zowel het gezinshoofd als zijn/haar echtgenoot de pensioenleeftijd heeft bereikt (d.w.z. 65 voor mannen en 60 voor vrouwen).
- Fungibel vermogen omvat financieel vermogen en onroerend vermogen.

Bron: Belgisch SEP, golf 1992.

Wanneer men aanneemt dat ook de waarde van de eigen woning kan worden omgezet in een annuïteit, dan verandert de situatie drastisch. De globale armoedepercentages verminderen dan met ongeveer eenderde, en onder de bejaarden is de vermindering meer dan 50%. De armoedekloof voor bejaarden wordt zelfs met tweederde gereduceerd. De verandering in de armoedecijfers onder niet-bejaarden is kleiner, maar nog steeds aanzienlijk. Het grotere effect onder bejaarden is een gevolg van het feit dat de laatsten vaker een eigen woning bezitten en minder hypothecaire schuld hebben, terwijl de armoedekloven van deze groep hoe dan ook at kleiner waren.

Bij omzetting in een annuïteit wordt verondersteld dat het vermogen gelijkmatig wordt gespendeerd gedurende de resterende levensduur. Dit lijkt een redelijke veronderstelling voor gepensioneerden, die weinig veranderingen in hun inkomen mogen verwachten. Maar voor niet-bejaarden kan de armoede slechts een tijdelijke toestand zijn. Indien huishoudens kunnen

verwachten dat hun inkomen zal stijgen in de nabije toekomst, kan redelijkerwijs worden aangenomen dat ze hun vermogen zullen aanwenden om een consumptieniveau te behouden dat boven de armoede ligt, zolang hun inkomen zich onder de armoedegrens bevindt (cf. Ruggles en Williams, 1989). Spijtig genoeg laten de Belgische SEP-gegevens niet toe om te bepalen hoeveel maanden of jaren een persoon of huishouden in armoede leeft. Om toch een idee te geven van het mogelijke effect van deze veronderstelling op de gemeten armoede, is berekend hoeveel maanden elk niet-bejaard huishouden aan de armoede zou kunnen ontsnappen wanneer zij hun vermogen zouden aanwenden om de kloof te dichten tussen de armoedegrens en hun beschikbaar inkomen, uitgaande van de veronderstelling dat het niet-vermogensinkomen en de armoedegrens steeds onveranderd blijven¹.

Tabel 3. Aantal maanden dat huishoudens aan armoede zouden kunnen ontsnappen door het vermogen te spenderen, België, 1992.

	Huishoudens onder EG-grens			Huishoudens onder CSB-grens		
	(a)	(b)	(c)	(a)	(b)	(c)
	%	%	%	%	%	%
0 maanden	15	14	10	11	11	7
1-3 maanden	24	23	20	27	25	20
4-6 maanden	13	12	10	13	13	8
7-9 maanden	5	5	3	10	9	7
10-12 maanden	10	9	6	6	6	4
13-18 maanden	11	12	7	9	9	6
19-24 maanden	2	2	1	3	2	1
25-36 maanden	3	2	0	5	5	3
3-5 jaar	7	6	3	4	4	1
5-10 jaar	5	5	6	8	8	5
Meer dan 10 jaar	6	10	35	5	9	37
Totaal	100	100	100	100	100	100

Noten:

Enkel niet-bejaarden

(a) Financieel vermogen omgezet in annuïteiten.

(b) Fungibel vermogen (financieel vermogen, onroerend vermogen behalve de eigen woning) omgezet in annuïteiten.

(c) Alle vermogen omgezet in annuïteiten.

De resultaten voorgesteld in tabel 3 laten zien dat zolang niet wordt geraakt aan de eigen woning, het vermogen van zowat de helft van alle niet-bejaarde armen onvoldoende zou zijn om gedurende meer dan een half jaar een consumptieniveau te behouden dat boven de armoede ligt. Na één jaar zou ongeveer tweederde van alle niet-bejaarde huishoudens zijn vermogen hebben verteerd. Echter, uitgaande van de veronderstelling dat ook de waarde van de eigen woning kan worden opgebruikt (na aftrek van de uitstaande hypothecaire schuld),

¹ Interen van vermogen betekent dat het vermogensinkomen met de tijd zal verminderen. Om dubbeltelling te vermijden werd de waarde van het vermogen dan ook omgezet in een annuïteit die juist toereikend is om de armoedekloof tussen niet-vermogensinkomen en de armoedegrens te dichten, uitgaand van een reële rentevoet van 2%. Het aantal maanden dat een huishouden zou kunnen ontsnappen aan de armoede door het vermogen aan te wenden is dan gelijk aan het aantal maanden dat zulk een annuïteit meegaat.

zou meer dan de helft van alle niet-bejaarde arme huishoudens aan de armoede kunnen ontsnappen gedurende een jaar of langer, en meer dan eenderde zou dit kunnen gedurende tien jaar of langer.

3. Armoede en eigenwoningbezit

De belangrijkste conclusie die volgt uit de hierboven vermelde empirische gegevens is dat de overgrote meerderheid van inkomensarme huishoudens in België geen vermogen van grote omvang bezit, met uitzondering van de eigen woning. Bijgevolg is het effect van de toepassing van een uitgebreide maat van economische middelen eerder beperkt, behalve als ook de waarde de eigen woning daarin opgenomen wordt. In het laatstgenoemde geval is het effect evenwel vrij spectaculair. De cruciale veronderstelling bij bovenstaande simulaties is dat huishoudens inderdaad hun vermogen volledig kunnen spenderen. Gezien het normatieve karakter van het concept van armoede hangt de geldigheid van deze veronderstelling niet af van de vraag of het technisch mogelijk is voor huishoudens om hun totale vermogen uit te geven, maar van de vraag of men redelijkerwijs kan verwachten dat huishoudens dit zullen doen om aan de armoede te ontsnappen. Hoewel feitelijke gegevens op zich niet volstaan om dergelijke normatieve vragen te beantwoorden, is het in deze context toch relevant om te kijken naar het feitelijke gedrag van huishoudens (in de mate dat dit gedrag sociale verwachtingen weerspiegelt), evenals naar het sociaal beleid op dit terrein.

Het lijkt vrij vaak voor te komen dat mensen hun financieel vermogen aanspreken na hun pensionering of wanneer hun inkomen tijdelijk laag is. Van de andere kant verkopen mensen, en bejaarden in het bijzonder, slechts zelden hun woning om louter financiële redenen (behalve als ze worden gedwongen dit te doen door de opzegging van de hypotheek). Vaak verhuizen bejaarde personen enkel omdat hun lichamelijke conditie het hun onmogelijk maakt om te blijven wonen in hun eigen woning. In principe kan d.m.v. financiële instrumenten zoals een omgekeerde hypotheek, het vermogen dat in een woning zit worden omgezet in liquide middelen zonder dat mensen hoeven te verhuizen. (Een omgekeerde hypotheek houdt in dat de bank elke maand een bepaald bedrag betaalt gedurende een vastgestelde periode of tot aan het overlijden van de woningeigenaar, waarna de bank als tegenprestatie de woning verworft.) Maar zulke financiële regelingen lijken vrijwel onbekend te zijn in België.

Wat betreft het sociaal beleid is het zo dat in België spaargelden en ander financieel vermogen meetellen bij het inkomensonderzoek voor het bekomen van sociale bijstand. (10% van het financieel vermogen boven een half miljoen BEF wordt beschouwd als inkomen, en wordt afgetrokken van het bedrag dat men ontvangt als sociale bijstand¹.) Tevens schrijft de sociale bijstandsreglementering voor dat het kadastraal inkomen van onroerend goed buiten de eigen woning, vermenigvuldigd met een bepaalde factor, moet worden opgeteld bij het inkomen dat wordt gehanteerd in het middelenonderzoek. Echter, in de meeste gevallen zal de reglementering mensen niet dwingen om hun eigen woning te verkopen. Het kadastraal inkomen van de woning wordt opgeteld bij het inkomen, maar met een vrijstelling van 30.000 BEF per jaar, te vermeerderen met 5.000 BEF per persoon ten laste². Het kadastraal inkomen

---

¹ Artikel 21 van het Koninklijk Besluit van 30 oktober 1974, betreffende het recht op een bestaansminimum.

² Artikel 18 van het Koninklijk Besluit van 30 oktober 1974.

van de meeste kleine en middelgrote woningen ligt onder deze grens. In de SEP- steekproef bezit slechts 7% van alle huishoudens met een inkomen onder de CSB-norm een woning met een kadastraal inkomen boven deze drempelwaarde.

Als algemeen besluit lijkt men te kunnen stellen dat het redelijk is te verwachten dat mensen hun financieel en onroerend vermogen aanwenden om te ontsnappen aan de armoede, maar dat dit niet geldt voor de eigen woning. Met andere woorden, het vermogen dat de eigen woning uitmaakt kan niet als volledig fungibel worden beschouwd, d.w.z. is niet direct omzetbaar in financiële middelen (voor een gelijkaardige conclusie, zie Ruggles, 1990: 155).

Dit kan echter niet het einde van het verhaal zijn. Zelfs wanneer mensen hun eigen woning niet omzetten in liquide middelen is het duidelijk dat onder gelijke omstandigheden eigenaars-bewoners zonder hypotheek er beter voorstaan dan huurders: de eerstgenoemden houden meer geld over voor andere uitgaven. Op een of andere manier moet hiermee rekening worden gehouden. Tweemethodes blijken hiervoor te zijn aangewend in de literatuur. Ten eerste zou men de huurwaarde van de eigen woning kunnen optellen bij het beschikbaar inkomen (zie o.a. Van de Stadt, 1988: 49 e.v.). De huurwaarde is de opbrengst van een huis wanneer het zou worden verhuurd, na aftrek van onderhoudskosten, belastingen, etc. Het belangrijkste bezwaar tegen deze procedure is analoog met het argument tegen het optellen bij dat inkomen van een annuïteit: de huuropbrengst van een eigen huis is, zeker op korte termijn, niet fungibel, d.w.z. niet beschikbaar als vrij besteedbaar inkomen. Wanneer een huishouden niet genoeg geld bezit om nieuwe kleding of voedsel te kopen, wordt dit niet gecompenseerd door het bezit van een huis met twee kamers per persoon.

Een tweede methode bestaat erin om uitgaven voor huisvesting (huur of aflossing van een hypotheek) af te trekken van het beschikbaar inkomen. Deze methode wordt vaak gebruikt in het Verenigd Koninkrijk, en ze weerspiegelt de wijze waarop sociale bijstandsuitkeringen in dat land worden bepaald. De redenering achter deze procedure is dat in een krappe woningmarkt gezinnen die een woning zoeken zich tevreden moeten stellen met wat toevallig op dat moment aangeboden wordt. Ook wanneer huurgelden strikt zijn gereguleerd vormen huisvestingsuitgaven een vrij exogeen element binnen de gezinskosten (Atkinson, e.a., 1993: 17-18). Zulke werkwijze is evenwel minder verdedigbaar in een land als België, waar de woningmarkt relatief vrij van restricties is, en waar de meeste personen die een woning zoeken om te huren of te kopen, kunnen kiezen uit woningen die variëren qua aantrekkelijkheid en, bijgevolg, verschillen qua prijs. Als de armoedestatus zou worden bepaald op basis van beschikbaar inkomen min huisvestingskosten, zou een huishouden als arm kunnen worden bestempeld louter omdat de gezinsleden uit vrije wil een dure woning hebben betrokken, terwijl een ander huishouden met hetzelfde inkomen, maar met een grotere voorkeur voor reizen bijvoorbeeld, misschien als niet-arm zou worden beschouwd.

Hier zou ik een derde benadering willen voorstellen. Hierin wordt het bezit van een eigen huis niet als een bron van inkomen gezien, maar als een variabele die de inkomensbehoeften van gezinnen beïnvloed. Eigenaars zonder hypotheek hoeven geen huur, rente of aflossing te betalen, en houden dus meer geld over voor andere uitgaven dan huurders of eigenaars met hypotheek. Met andere woorden, de eersten hebben minder inkomen nodig dan de laatsten om dezelfde levensstandaard te bereiken. Bij de meting van armoede kan dit uitgedrukt worden

door lagere armoedelijnen te specificeren voor eigenaars-bewoners zonder hypotheek dan voor huishoudens met huisvestingskosten, d.w.z. huurders en eigenaars mét hypotheek. Het verschil tussen de armoedelijnen voor de twee groepen zou gelijk moeten zijn aan de minimumkosten van huisvesting, d.w.z. de huurprijs van een woning die juist voldoet aan minimale vereisten qua omvang, kwaliteit en comfort¹.

Als deze benadering wordt gevolgd is de cruciale vraag natuurlijk wat de huurprijs is van een woning met minimaal comfort, of hoe die kan worden bepaald. In het algemeen zouden twee methodes kunnen worden gebruikt. Ten eerste zou men de minimumnormen voor woningen vrij gedetailleerd kunnen omschrijven en dan nagaan wat de prijs is die op de markt wordt betaald voor een woning die aan deze minimumvereisten voldoet. Er zijn duidelijke overeenkomsten tussen deze werkwijze en de budgetmethode om een armoededrempel te berekenen (cf. Bradshaw, 1993), en ze vertoont ook dezelfde nadelen, in het bijzonder de onvermijdelijke willekeur bij het bepalen van minimumnormen. Daarenboven stelt zich het probleem dat het veel moeilijker is om de prijzen van woningen vast te stellen dan die van de meeste andere consumptiegoederen. Waarschijnlijk heeft men hiervoor een vrij gedetailleerde huisvestingsenquête nodig (cf. Ruggles, 1990: 43-51).

Een tweede methode om de prijs te ramen van een woning met minimaal comfort zou erin bestaan om woningbezit te verwerken in modellen die gebruikt worden om armoedegrenzen en equivalentieschalen te schatten. Equivalentieschalen worden bijvoorbeeld geschat op basis van gegevens over de uitgaven van gezinnen (cf. De Coster, 1988). Voor België bestaat er echter kennelijk niet zulk een onderzoek waarbij rekening gehouden wordt met woningbezit. Woningbezit of woonkosten zijn opgenomen in sommige modellen van subjectieve inkomensbeleving~ zie bv. Poulin (1988), Saunders en Matheson (1993) en Hallerod (1995). Van den Bosch (1996) heeft zulk een analyse uitgevoerd op basis van Belgische gegevens. De resultaten blijken echter sterk afhankelijk te zijn van de gebruikte maat van inkomensbeleving, en de lijken niet erg stabiel.

4. Armoedegrenzen aangepast voor woonkosten: empirische resultaten

In dit deel zal ik de resultaten voorstellen van een toepassing van de hierboven genoemde derde benadering om rekening te houden met verschillen in woonkosten die gerelateerd zijn aan woningbezit. Eerst wordt een raming gemaakt van de minimale woonkosten en worden deze verwerkt in de CSB- en EG-armoedegrenzen. Ten tweede zullen armoedepercentages en armoedekloven op basis van de aangepaste armoedegrenzen vergeleken worden met deze bekomen op basis van niet-gecorrigeerde armoededrempels.

In het kader van deze studie werd het niet realistisch geacht om minimale woonkosten te ramen aan de hand van één van de twee in het vorige gedeelte vermelde methodes. In plaats daarvan wordt een ad hoc methode gebruikt, waarbij de CSB- en de EG-grenzen worden

---

¹ Bovenstaande redenering volgend zou men ook kunnen voorstellen om bij huiseigenaren een vast bedrag bij het inkomen te tellen. Met andere woorden, in plaats van de feitelijke huurwaarde van de woning zou een forfaitaire huurwaarde aan het inkomen worden toegevoegd. Deze procedure is equivalent met degene die hierboven verdedigd is, en geeft exact dezelfde empirische resultaten.

verhoogd voor gezinnen met woonkosten (huurders en afbetalers) en verlaagd voor gezinnen zonder woonkosten (eigenaars zonder afbetaling). Het verschil tussen de armoedelijnen voor huishoudens met en zonder woonkosten is de minimale woonkost. De manier waarop de minimale woonkost is geschat en de armoedelijnen zijn aangepast wordt uiteengezet in bijlage 1. Hierbij wordt de veronderstelling gemaakt dat huishoudens die op het niveau van de armoedelijn leven, ongeveer het minimale bedrag aan huur zullen betalen.

De resulterende aangepaste armoedegrenzen worden in tabel 4 weergegeven, samen met de geschatte minimale woonkosten. De niet-aangepaste CSB- en EG-armoedegrenzen zijn ter vergelijking ook weergegeven. Het niveau van minimale woonkosten is tamelijk laag, maar lijkt niet onrealistisch. Minimale woonkosten voor huishoudens met kinderen blijken ongeveer hetzelfde te zijn als die voor alleenstaande bejaarden. Dit lijkt misschien onwaarschijnlijk, maar het komt overeen met de gemiddelde huur die in feite door deze huishoudens wordt betaald. Bij gelijke gezinsgrootte is de minimale woonkost voor bejaarden hoger dan voor niet- bejaarden.

Tabel 4. Armoedegrenzen aangepast voor woonkosten.

<i>Huishoudtype</i>	<i>Percentage met woonkosten^o</i>	<i>CSB-grens</i>				<i>EG-grens</i>			
		<i>Niet aangepast</i>	<i>Geen woonkosten</i>	<i>Met woonkosten</i>	<i>Geïmpliceerde woonkosten</i>	<i>Niet aangepast</i>	<i>Geen woonkosten</i>	<i>Met woonkosten</i>	<i>Geïmpliceerde woonkosten</i>
Alleenstaande bejaarde	34,3	26.700	24.000	32.000	8.100	19.100	16.500	24.100	7.600
Alleenstaande	76,5	28.400	23.500	30.000	6.800	19.100	14.600	20.500	6.200
Twee bejaarden	19,6	35.800	34.300	42.300	8.000	32.400	30.900	38.700	7.800
Koppel met 1 kind	81,1	48.600	42.300	50.000	7.900	42.000	36.100	43.400	7.500
Koppel met 2 kinderen	85,6	54.000	47.200	55.200	8.100	51.500	44.800	52.700	8.000
Koppel met 3 kinderen	85,6	57.900	50.600	59.100	8.300	61.100	53.600	62.300	8.500
Eénoudergezinnen	80,4	40.800	34.200	42.500	9.400	34.400	28.500	36.000	9.100
Andere gezinstypes	44,7	52.300	46.300	59.800	8.500	51.100	43.900	60.200	8.500

Vermeke bedragen zijn gemiddelden per huishoudtype.

^o Woonkosten bestaan uit ofwel huur ofwel aflossing voor hypotheek.

Bron: Belgisch SEP.

Tabel 5. Armoedepercentages en armoedekloven bij aanpassing van armoedegrenzen voor woonkosten naargelang leeftijd en woningbezit.

	<i>Relatieve armoedepercentages *</i>				<i>Relatieve armoedekloven *</i>				<i>Percentage in steekproef</i>
	<i>CSB-grens</i>		<i>EG-grens</i>		<i>CSB-grens</i>		<i>EG-grens</i>		
	<i>Niet-aangepast</i>	<i>Aangepast</i>	<i>Niet-aangepast</i>	<i>Aangepast</i>	<i>Niet-aangepast</i>	<i>Aangepast</i>	<i>Niet-aangepast</i>	<i>aangepast</i>	
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Niet-bejaarden, totaal	76	76	93	84	84	79	101	97	74,1
• Huurders	117	142	143	156	133	154	149	173	24,8
• Eigenaars met hypotheek	36	40	50	54	30	36	52	59	29,0
• Eigenaars zonder hypotheek ^o	81	47	94	41	100	47	112	59	20,3
Bejaarden, totaal	170	174	118	145	147	160	97	108	25,9
• Huurders	224	354	103	340	178	391	105	252	6,6
• Eigenaars zonder hypotheek ^o	153	109	122	74	136	78	93	54	19,0

Noten:

* Relatief armoedepercentage is armoedepercentage in categorie, in verhouding tot algemeen armoedepercentage (d.w.z. getal groter dan 100 wijst op hoger dan gemiddeld armoederisico).

** Relatieve armoedekloof is armoedekloof in categorie in verhouding tot algemene armoedekloof. De armoedekloof is het totaal van de inkomstekorten van de arme huishoudens t.o.v. de armoedegrens, gedeeld door het totaal aantal huishoudens in de categorie, inclusief de niet-armen.

^o De categorie eigenaars zonder hypotheek omvat ook enkele niet-eigenaars die geen huur betalen voor hun woning.

Bron: Belgisch SEP.

Tabel 5 toont aan dat rekening houden met woonkosten volgens de hierboven uiteengezette methode leidt tot armoedepercentages die ongeveer 1% hoger liggen dan de niet-aangepaste armoedecijfers. De gemiddelde armoedekloof¹ wordt 12% groter bij de CSB-norm en 16% bij de EG-norm. Omdat het niveau van de aangepaste CSB- en EG-armoedelijnen in zekere mate willekeurig is, zijn de resulterend totale armoedepercentages en armoedekloven dat ook. Meer relevant is de verdeling van armoede over categorieën van de bevolking. Om deze goed te kunnen vergelijken worden de armoedepercentages en armoedekloven per categorie gegeven in verhouding tot het overeenkomstige cijfer voor de hele steekproef.

Zoals te verwachten was dalen de armoedecijfers onder huishoudens zonder woonkosten (d.w.z. eigenaars zonder hypotheek) aanzienlijk. Zonder aanpassing waren armoedepercentages en armoedekloven binnen deze groep ongeveer gelijk aan of groter dan de globale armoede onder respectievelijk de bejaarden en niet-bejaarden, maar na aanpassing worden ze aanzienlijk lager. Onder de niet-bejaarde eigenaars-bewoners met hypotheek, neemt de armoede slechts weinig toe na aanpassing, en ze blijft een stuk onder de gemiddelde armoede. (Het aantal bejaarde eigenaars-bewoners met hypotheek is verwaarloosbaar.)

Het aanpassen van armoedegrenzen heeft echter een sterk effect op de gemeten armoede bij huurders. Armoedekloven en armoedepercentages binnen deze groep waren al tamelijk hoog, en na aanpassing vergroten ze nog aanzienlijk. Onder niet-bejaarde huurders neemt de omvang van de armoede toe met 25 a 30%. De situatie van bejaarde personen die huur moeten betalen is bijzonder dramatisch. Na aanpassing blijkt dat zij drie maal meer risico lopen dan het gemiddelde huishouden om onder de armoedegrens te zitten, en twee maal meer dan het gemiddelde bejaarde huishouden. De armoedekloven zijn meer dan verdubbeld na de aanpassing.

Enige voorzichtigheid is evenwel geboden bij de interpretatie van deze cijfers. De gebruikte methode kan misschien tot een overschatting hebben geleid van de feitelijke woonkosten voor hurende huishoudens onder de armoedegrens. De feitelijke huur van 68% van alle hurende huishoudens onder de aangepaste CSB-grens is lager dan de geschatte minimale woonkost. Ongeveer eenderde van deze huishoudens genieten van een verminderde huur dankzij sociale huur of andere overheidstussenkomen; andere huishoudens leven mogelijkerwijs in slechte woningen. Wanneer men in alle gevallen waar de werkelijke huur lager is dan de berekende minimale woonkost deze laatste verlaagd tot het niveau van de werkelijke huur, dan daalt het percentage armen onder niet-bejaarde huurders van 22,9 naar 19,8; onder bejaarde huurders vindt een daling plaats van 57 naar 48%. De bevindingen veranderen dus niet dramatisch door deze aanpassing.

Wanneer we kijken naar de verdeling van armoede naargelang de leeftijd van het gezinshoofd en huishoudtype, dan blijkt dat rekening houden met woonkosten aanleiding geeft tot slechts beperkte verschuivingen (resultaten niet getoond in tabel). Het effect is het grootst (en

---

¹ De gemiddelde armoedekloof voorgesteld in tabel 6 in de 'Niet-aangepast' kolommen is de geaggregeerde armoedekloof van arme huishoudens in een categorie, gedeeld door het totale aantal huishoudens in die categorie. Ze weerspiegelt dan ook zowel de verhouding huishoudens onder de armoedegrens als hoe diep onder de armoedelijne arme huishoudens gemiddeld zitten. De cijfers in de kolommen aangeduid met 'Aangepast' zijn de gemiddelde armoedekloven bij toepassing van de aangepaste armoedegrenzen, in % van de overeenkomstige niet-aangepaste gemiddelde armoedekloven.

negatief) voor de zeer ouden (75+) en voor alleenstaande bejaarden, categorieën die reeds voor aanpassing een groter dan gemiddeld armoederisico kenden. Overigens wijzen de cijfers niet op een sterk gewijzigde armoestructuur. In geen enkele categorie is er een ondubbelzinnige daling in de omvang van de gemeten armoede.

5. Samenvatting en besluit

In het huidige onderzoek van het Centrum voor Sociaal Beleid – zoals in het meeste empirische armoedeonderzoek – wordt de armoede of bestaansonzekerheid van een huishouden vastgesteld op basis van zijn beschikbaar inkomen, dat vergeleken wordt met een armoedegrens. Nochtans is het vermogen van een huishouden van belang voor het consumptiepeil dat zij zich kunnen veroorloven. Bij het bepalen of een huishouden arm is of niet zou dus rekening moeten worden gehouden met het vermogen. Vanuit dit uitgangspunt zijn in dit bericht drie vragen behandeld. *Ten eerste*, hoeveel van de huishoudens met een beschikbaar inkomen beneden de armoedegrens bezitten een financieel en/of niet-financieel vermogen, en wat is de waarde van deze vermogens? *Ten tweede*, hoe moet men huishoudinkomen en huishoudvermogen combineren tot één enkele maat van economische middelen? *Ten derde*, wat zijn de gevolgen van het hanteren van deze uitgebreide maat van inkomen i.p.v. het gewone inkomen op de gemeten omvang en verdeling van de armoede? We hebben getracht antwoorden op deze vragen te formuleren, gebruikmakend van gegevens uit de golf van 1992 van het Belgisch Socio-Economisch Panel.

Wat betreft de eerste vraag, zijn de belangrijkste vaststellingen dat in het huidige België vele arme huishoudens een eigen woning bezitten, terwijl weinige enig ander financieel of onroerend vermogen hebben, en dat het vermogen zeer ongelijk verdeeld is onder de armen. Bejaarde armen bezitten over het algemeen een groter vermogen dan niet-bejaarde armen.

Volgens de meest gebruikelijke methode om inkomen en vermogen te combineren tot één enkele index van economische middelen wordt het vermogen omgezet in een annuïteit en wordt deze laatste opgeteld bij het niet-vermogensinkomen. Een toepassing van deze methode deed ons besluiten dat zolang men niet raakt aan de eigen woning het incalculeren van vermogen in de maat van economische middelen slechts een beperkt effect heeft op de gemeten armoedecijfers. Maar wanneer ook de waarde van de eigen woning wordt omgezet in een annuïteit is het effect vrij spectaculair: de globale armoedecijfers dalen dan met ongeveer eenderde; onder de bejaarden wordt de armoede meer dan gehalveerd. Gebruikmakend van een andere methode is ook berekend hoeveel maanden elk huishouden onder de armoedegrens aan de armoede zou kunnen ontsnappen door zijn vermogen te verbruiken om zo de kloof te dichten tussen de armoedegrens en hun inkomen van dat moment. Dit leidde tot gelijkaardige conclusies.

In dit bericht is echter geargumenteed dat het niet realistisch is om te verwachten dat een huishouden het vermogen dat in de eigen woning opgesloten zit zou kunnen verbruiken. Het is ongebruikelijk dat mensen dit doen, en het is in het algemeen ook geen voorwaarde om in aanmerking te komen voor het bestaansminimum. Dit geldt zeker voor bejaarden. Woningbezit kan dan ook niet worden beschouwd als een fungibel bezit, en het is daarom bij

het meten van armoede niet aangewezen om de waarde van de eigen woning omgezet in een annuïteit op te tellen bij het beschikbare inkomen. Nochtans is het duidelijk dat, ceteris paribus, eigenaars-bewoners zonder hypotheek zich in een sterkere positie bevinden dan huurders of dan eigenaars die een hypotheek aflossen. De beste manier om met dit verschil rekening te houden bestaat erin om lagere armoedegrenzen te hanteren voor de eerste groep dan voor de tweede, waarbij het verschil tussen de twee gelijk is aan de huurprijs voor een woning met minimaal comfort.

Een tentatieve toepassing van deze methode om armoedegrenzen aan te passen resulteerde in een lichte toename in de globale armoedecijfers en armoedekloven. Een kleine daling in het armoedecijfer voor eigenaars wordt meer dan gecompenseerd door een sterke toename in gemeten armoede onder huishoudens die huren. Zeer uitgesproken is de slechte inkomenssituatie van bejaarde personen die hun woning huren. Vóór aanpassing lijkt de armoede onder eigenaars met hypotheek aanmerkelijk lager dan onder eigenaars zonder hypotheeklast. Na aanpassing zijn de armoederisico's binnen deze twee groepen ongeveer gelijk. Verder heeft het in rekening brengen van verschillen in woonkosten verrassend weinig effect op de armoedestructuur .

Welke aanbevelingen kunnen nu worden geformuleerd met betrekking tot empirisch armoedeonderzoek? Gustafsson (1995: 377) heeft het volgende geschreven over het doel van onderzoek op het gebied van de methodologie van armoedemeting: *"Perhaps [it is] not to replace estimates made from disposable income but to indicate in which directions statements made from broader considerations can point."* In dit verband zou ik het volgende willen opmerken. Ten eerste blijkt dat het incalculeren van financieel en onroerend vermogen buiten de eigen woning in een verruimde maat van economische middelen slechts een minimaal effect heeft op de gemeten armoede in België. Er zijn goede redenen om d.m.v. aangepaste armoedegrenzen rekening te houden met verschillen in woonkosten gerelateerd aan het al of niet bezitten van een eigen woning. Zulke aanpassing kan aanzienlijke gevolgen hebben voor gemeten armoedecijfers, zeker onder huurders. Echter, voordat armoedegrenzen systematisch worden aangepast voor woningbezit is meer onderzoek nodig naar de minimale woonkosten waarmee huishoudens geconfronteerd worden. Hierbij zou het waarschijnlijk nuttig zijn om tevens naar indicatoren van huisvestingskwaliteit te kijken.

Bijlage 1: Schatting van minimale woonkosten en berekening van aangepaste armoedelijnen

Zoals gezegd, wordt de veronderstelling gemaakt dat het doorsnee hurende huishouden dat zich op de rand van de armoede bevindt in een woning met minimaal comfort woont, en de overeenkomstige huur betaalt. In formulevorm geldt dan:

$$\text{MINKOST}_i = \mathbf{b}\mathbf{X}_i + b_y \text{ALIJNWK}_i \quad (1)$$

waarbij MINKOST_i de minimale woonkost voor huishoudtype i , $\mathbf{X}_i$ een vector is van waarden van achtergrond variabelen voor huishoudtype i , $\mathbf{b}$ een vector van regressieparameters, b_y de regressieparameter voor huishoudinkomen, en ALIJNWK_i de armoedegrens voorstelt met inbegrip van minimale woonkosten voor huishoudtype i .

De tweede veronderstelling is dat voor elk huishoudtype het gewogen gemiddelde van de aangepaste armoedegrens voor huishoudens met woonkosten en die voor huishoudens zonder woonkosten gelijk moet zijn aan de niet-aangepaste armoedegrens. (De groep van huishoudens zonder woonkosten bestaat vooral uit eigenaars-bewoners, maar bevat ook enkele huishoudens die geen eigen woning bezitten, maar die om één of andere reden geen huur betalen.) In formulevorm:

$$pwk_i \text{ALIJNWK}_i + (1-pwk_i) (\text{ALIJNWK}_i - \text{MINKOST}_i) = \text{ALIJNNA}_i \quad (2)$$

waarbij pwk_i de proportie huishoudens van het type i is die huur betalen of een hypotheek aflossen, en ALIJNNA_i de niet-aangepaste armoedegrens is voor huishoudtype i . De vergelijkingen (1) en (2) laten ons toe de minimale woonkost en de aangepaste armoedegrens te berekenen. Na substitutie en herschikking bekomen we:

$$\text{ALIJNWK}_i = [\text{ALIJNNA}_i + (1-pwk_i)\mathbf{b}\mathbf{X}_i] / [1 - b_y(1-pwk_i)] \quad (3)$$

en MINKOST_i kan dan gemakkelijk worden berekend aan de hand van vergelijking (1).

Om de parameters $\mathbf{b}$ en b_y te schatten werd de volgende procedure gevolgd. De betaalde huur werd geregresseerd op huishoudinkomen, grootte van het huishouden, en een aantal controlevariabelen. Een subgroep van de golf van 1992 van de Belgische SEP-data werd geselecteerd, namelijk die huishoudens die huurden tegen vrije-markt-prijzen (d.w.z. huishoudens die niet aangaven dat zij genoten van een sociale reductie op de huur die zij moesten betalen), waar het gezinshoofd geen zelfstandige was, en die in de loop van de laatste tien jaar waren ingetrokken in het huis waar zij nu woonden¹. Als de respondent aangaf dat kosten voor nutsvoorzieningen (water, gas en elektriciteit) waren begrepen in de huur werden deze van het huurbedrag afgetrokken. Om een mogelijke vertekening te vermijden door het feit dat grotere en/of rijkere huishoudens misschien meer geneigd zijn dan kleinere en armere huishoudens om een huis te kopen in plaats van te huren, werd de Heckman (1979) tweestaps correctieprocedure toegepast. De variabelen werden ingevoerd in een lineaire regressie-

---

¹ Vier gezinnen, die allemaal meer dan 20.000 BEF huur betaalden (tweemaal het gemiddelde) en waar bovendien de verhouding huur/inkomen meer dan 0,4 bedroeg, werden uit de groep geweerd.

specificatie. Na enig experimenteren met verschillende variabelen en specificaties, werden de resultaten bekomen die zijn weergegeven in tabel B1.

De coëfficiënt voor huishoudinkomen impliceert dat voor elke vermeerdering van het huishoudinkomen met 1.000 BEF, een huishouden 55 BEF meer uitgeeft aan huur. Bij de gemiddelde waarden van inkomen en huur in dit steekproefsegment komt dit overeen met een inkomenselasticiteit van 0,35. Ceteris-paribus, betalen éénoudergezinnen 1.500 BEF meer huur. De aanwezigheid van niet-gezinsleden (d.w.z. personen die noch partner, noch kind van het gezinshoofd zijn) heeft een uitgesproken negatief effect op betaalde huur. Dit resultaat laat zich moeilijk interpreteren, maar het betreft slechts een klein aantal gezinnen in dit steekproefsegment. Verder hadden variabelen m.b.t. de grootte van huishoudens – alleenstaand of niet, en het aantal kinderen van koppels – slechts een beperkt, statistisch niet-significant effect op de betaalde huur. Een mogelijke interpretatie van deze bevinding is dat, bij een constant inkomensniveau, het 'inkomenseffect' van een verandering in de grootte van een huishouden het 'preferentie-effect' neutraliseert; d.w.z. dat bij een gegeven inkomensniveau, grotere huishoudens een sterkere preferentie hebben voor meer levensruimte dan kleinere gezinnen, maar hun lagere levensstandaard dwingt hen ertoe zich tevreden te stellen met een gelijkaardige woning. Onder controle voor andere factoren stellen we vast dat personen in alle leeftijdsgroepen hetzelfde bedrag aan huur betalen, behalve de zeer ouden (75+), die 2.500 BEF meer blijken te betalen.

Bij de berekening van de armoedegrenzen werd het jaar van intrek in de huidige woning bepaald op 1992, terwijl de Heckman correctiefactor werd vastgesteld op 0. De andere variabelen opgesomd in tabel BI (behalve huishoudinkomen) werden gezet op hun geobserveerde waarden voor elk huishouden. De proporties huishoudens met woonkosten werden berekend voor negen verschillende types van huishoudens, zoals weergegeven in tabel 4. Echter, in de berekening van de CSB-drempels, werden meer dan vijftig huishoudtypes onderscheiden. Deze typologie werd behouden voor de aangepaste CSB-drempels.

Tabel B1: Regressieresultaten voor betaalde huur, België, 1992.

Variabelen	Regressieparameters		Gemiddelde	Standaard-deviatie
	Schatting	Standaardfout		
Totaal inkomen huishouden	0.0552	0.0082	64.084	27.882
Jaar waarin verhuisd werd naar huidige woning	285	82	88,5	2,30
Eénoudergezin	1.479	575	0.103	0.30
Aantal 'andere' gezinsleden	-3.262	1.294	0.018	0.13
Gezinshoofd	2.530	1.065	0.027	0.16
Woonachtig regio Brussel	4.068	718	0.066	0.25
Heckman correctiefactor	6.289	1.890	0.446	0.137
Intercept	-21.769	7.574	1	0
R ²	0.275			
Aantal gevallen	513			
Huur			10.199	4.465

Noot: Enkel huishoudens die na 1992 waren verhuisd, en zonder sociale huurvermindering.

Bron: Belgisch SEP, Golf 1992.

Bibliografie

- BANKS, J., DILNOT, A., LOW, H. (1994), *The Distribution of Wealth in the UK*, IFS Commentary No.45, London: The Institute for Fiscal Studies.
- BOS, W. (1998), 'Lage inkomens 1996', *Sociaal-economische maandstatistiek* (CBS), 5: 39-43.
- BRADSHAW, J. (1993), *Budget Standards for the United Kingdom*. Aldershot: Avebury.
- DE COSTER, A. (1988), *Family Size, Welfare and Public Policy*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven (Academisch Proefschrift).
- FRIEDMAN, B., WARSHAWSKY, M. (1990), 'The Cost of Annuities: Implications for Saving Behavior and Bequests', *Quarterly Journal of Economics*, 105 (1): 135-154.
- GUSTAFSSON, B. (1995), 'Assessing poverty. Some reflections on the literature', *Journal of Population Economics*, 8 (4): 361-381.
- HALLERÖD, B. (1995), 'Making Ends Meet: Perceptions of Poverty in Sweden', *Scandinavian Journal of Social Welfare* 4.
- HECKMAN, J. (1979), 'Sample Selection Bias as a Specification Error', *Econometrics*, 47 (8): 153-161.
- MEULEMANS, B. (1993), *Non-respons analyse vermogens en huisvestingsvragen 1992*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid (Universiteit Antwerpen).
- MEULEMANS, B., MARANNES, F. (1993), 'La répartition des revenus du patrimoine: une étude socio-économique des ménages belges en 1988', *Cahiers Economiques de Bruxelles*, 137: 71-107.
- MEULEMANS, B., GEURTS, V., DE DECKER, P. (1995), *Onderzoek naar de doelgroepen van woonbeleid*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid (Universiteit Antwerpen).
- POULIN, S. (1988), *An application of Analytic Techniques to Canadian Income Satisfaction Data*, Ottawa: Statistics Canada, Labour and Household Surveys Analysis Division, Staff Reports.
- RENDALL, M., SPEARE, A. (1993), 'Comparing Economic Well-Being Among Elderly Americans', *Review of Income and Wealth*, 39 (1): 1-21.
- RUGGLES, P. (1990), *Drawing the Line, Alternative Poverty Measures and their Implications for Public Policy*. Washington D.C.: The Urban Institute.
- RUGGLES, P., WILLIAMS, R. (1989), 'Longitudinal Measures of Poverty: Accounting for Income and Assets over Time', *Review of Income and Wealth*, 35 (3): 225-243.
- SAUNDERS, P., MATHESON, G. (1993), 'Politics, Income Perception and Living Standards', *Australian Journal of Political Science*, 28: 1-18.
- VAN DAM, VAN DEN BOSCH, K. (1997), *Hoeveel armen zijn er in België? Resultaten van diverse studies*, Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid.
- VAN DEN BOSCH, K. (1996), 'Equivalence Scales Based on Subjective Income Evaluations: Are Children Really Cheap?', *Recherches Economiques de Louvain*, 62 (2).
- VAN DEN BOSCH, K., CALLAN, T., ESTIVILL, J., RAUSMAN, P., JEANDIDIER, B., MUFFELS, R., YFANTOPOULOS, J. (1993), 'A Comparison of Poverty in Seven European Countries and Regions, Using Subjective and Relative Measures', *Journal of Population Economics*, 6: 235-259.
- VUCHELEN, J. (1991), 'De Beleggingen van de Belgische Gezinnen, 1960-1988', *Cahiers Economiques de Bruxelles*, 130.
- WEISBROD, B., HANSEN, W.K. (1968), 'An Income -Net Worth Approach to Measuring Economic Welfare', *American Economic Review*, 58: 1315-1329.
- WOLFF, E. (1990), 'Wealth Holdings and Poverty Status in the US', *Review of Income and Wealth*, 36 (2): 143-165.